

ШЫН

№ 78
(18040)

2011 чылдың
июль 14,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүн эгелээн

Иштилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Тыва Республиканың Чазаанда

ЭЭЛЧЕГЛИГ ХУРАЛГА — НААДЫМ ДУГАЙЫНДА

Июль 12-де Тыва Республиканың Чазааның чеглиг хуралы болуп эрткен. Ону Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол ртуп эрттирген. Хуралга Чазак кижигүннери, ы-аңгы яамыларның төлээлери, албан анизацияларның болгаш ведомстволарның ртукчулары киришкен.

айтырынга ниитизи-биле айтырыгны чугаалашкан. аарында Тыва Республи- 010 чылдың декабрь 31-де республиканың күрүне мага- н көргүзеринин чурумунун да" №279 ДХ-1 Хоойлу- дилгелерни кылырының утка-шынарынга немей ни кириринин талазы-биле республиканың экономика Л.В.Трусованың кылган и хүлээп алдыганы.

соонда Тыва Республика- ааның Даргазының оралак- ыва Республиканың кадык л болгаш социал хөгжүлдө А.П.Дамба-Хуурак респу- б дөвискээринде улуг хар- т болгаш инвалид хамаа- социал база социал-меди- андырылганын бажыңыга ринин чурумунга, Тыва иканың күрүнениң бюджет ацияларының ажилдак- ның шалың хемчээлин өс- ге хамаарышкан айтырыг- өдүргөн. Бирги айтырыгда п турары-биле, улуг хар- т болгаш инвалид хамааты- оциал база социал-меди-

цина хандырылганын бажыңыга чорударының талазы-биле ажил- дарны Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының чоннун социал ханды- рылганын харыылаар салбырлары боттандылар. Ол социал ханды- рылга салбырлары бот-хандырты- нар арга-шинээ чиккен, хүн бүрү- нүң амыдыралына өскениң социал деткимчези херек хамаатыларга түр када (6 ай дургузунда) азы док- таамал дузалажыр. Плана көр- дүнгени-биле хоорай бүрүзүндө 120, суурлардан 60-дан эвээш эвес хамаатыларның социал, психология болгаш күш-шыдал талазы-биле эрге-байдалын көдүрер. Ээлчег чокка ук дузаны Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, инва- лидтери, өске күрүнелеринин де- вискээринге дайынчы хөдөлиш- киннер үезинде кадыкшылын чи- дирген, кемдеп-көргөзөн хамааты- лар база тылдың ажилчынары ап болур. Ол ышкаш бирги ээлчегде Ада-чурттуң Улуг дайынының чок апарган киржикчилеринин өөнүн ишти, ээзи болур, оон соонда өг- бүлө тутпаан хамаатылар, поли- тиктиг репрессияларга таварыш-

каннар, дөргүл-төрели чок инва- лидтер турар. Ханы арагалаашкын, инфекция, вирус тарадыр аарыг- ларлыг, психиказы үрелген хамаа- тылар аңаа хамаарышпас — олар тускай эмчиге чыдып эмнедир ужурлуг. Эки медээ — күрүнениң бюджет организацияларының ажилдакчыларына ажил төле- бирин 2011 чылдың сентябрь 1-ден эгелеп 6,5 хуу өстүреринин дуга- йында чугаалашкан.

Солун айтырылганың бирээзи Тыва Республиканың хоойлузунда кирген Наадым байырлалын эрт- тирери болган. Илеткелди Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының бирги оралакчызы С.К.Ондар таныштыр- ган. Чазак Даргазы бо айтырыгның 3 ай бурунгаар сайгартынар ужу- рлуг турганын, шүгүмчүлөй аарак, демдеглээн. Ук байырлалдың бел- телкелин кыска үениң дургузунда бедик деңгелге чорударын илет- келчи аазаан.

Бо чылын Наадым август 14- 15 хүннеринде Кызыл хоорайга бо- луп эртер. Байырлалды Тыва Рес- публиканың Көдээ ажил-агый бол- гаш аш-чем яамызы, Кызыл хоо- райның мериязы организастан эрт- тирер. Маңаа Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оол Культура яамызының дорт киржилгелин чугаалаан. Бай- ырлалды эрттиреринге 2,5 мил- лион рубльди үндүргөн. Ол акша- хөреңгини тиелекчилерге шаңнал- дар садарына, өглер белеткелинге дээш байырлалга бүрүнү-биле ажыглаар. ТАР-ның тургустунга-

нындан бээр 90 чыл оюнга турас- кааткан хемчеглерни организа- таар комитет биле Наадымны эрт- тирер бөлүктү кадыпса кандыгыл дээн чижектег айтырылганы база чугаалашкан. Ынчалза-даа моон мурнунда доктаатканын езугаар ийи аңгы ажилдаарын дугуруш- каннар.

Өг-хоорайжыгашка, аргалыг- ла болза, моол өглер турбас бо- ла эки, национал онзагайларывыс- ты, төөвүстү салгалдарга шынны- биле көргүзөр, боттарывыстың уран-шеверлеривис чок эвес, оларга акша-хөреңги ажилдап алыр аргадан берип, деткиир ужурлуг бис дээн бодалдарын Тыва Республиканың культура өн- чү объектилеринин (төөгүнүн бол- гаш культураның тураскаалдары) камгалалының талазы-биле алба- нының удуртукчузу У.П. Бичелдей саналдаан. Бо талазы-биле 4 чыл дургузунда хемчеглерни ап, орал- дажышкыннары чорудуп келге- ни, бичи-даа болза, түнелдерни чедип ап турарын Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оол демдегеп чугаа- лаан. Оон ыңай шаңналдар кижини амыдыралына ажыктыг чүүлдер боорун өөренип көөрүн дааскан.

Амгы үеде Наадымга белеткел кидин түлүк деп болур. Тус-тус ко- жууннар чүгүрүк аъттарын соодуп, хүндүлүг ажилчынарын, мурнак- чы малчынарын, шыырак мөгеле- rin, тыва өөн белеткей берген. Улуг байырлал бедик деңгелге эртер дээрзинге идегел улуг.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Медээлер

ХӨЙ-НИИТИ ПАЛАТАЗЫ ТУРГУСТУНГАН

Июль 11-ниң хүнүнде Хөй- ниити палатазынче кирген 6 кижиге кожууннарның сүмелээни 3-3 кандидаттардан 1 кижини, шупту 19 кижигүннү шилип ап, палатаны бүрүнү-биле четчелээн.

"Чаа тургустунган Хөй-ниити палатазының бирги чыыжының шупту кижигүннери июль 15-те чыылгаш, организастиг хуралын эрттирип, палатаның даргазын, оон оралакчызын соңгуп, ажилчын ор- ганнарын тургузуп, структуразын бадылаар" — деп, Бүгү-россияның дайынның, күш-ажылдың, чепсек- тиг күштеринин болгаш эрге-хоойлу камгалаар органнарының хоочунна- рының хөй-ниити организациязы- ның Тывада дөвискээр салбыры- ның даргазы, хөй-ниити палата- зының хоочуну Сагаан-оол Долгар дыңнаткан.

Даргазындан аңгыда, палата- ның кижигүннери халас үндезинге ажилдаар. Хөй-ниити палатазының ажил-чорудулгазын хандыра- ры-биле чарыгдалдарның акшалан- дырышынынга 2011 чылдың республика бюджетинде 8141,9 муң рубль көрдүнгөн.

ДАЙЫННЫҢ ХООЧУННАРЫНГА СУБСИДИЯ

Июль 13-түн хүнүнде кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыды Анатолий Дамба-Хуурак- тың удуртулгазы-биле ведомство- лар аразының комиссиязы чыгып, Ада-чурттуң Улуг дайынының 6 хоочунуна база дайын киржикчи- леринин дулгуяктарына чурттаар оран-сава садып алыр кылдыр субсидияны бээринин дугайында айтырыгны сайгарып чугаалашкаш, шуптузунга эки харыыны берген. Ниитизи-биле 5411490 рубль түнүг субсидияны хоочуннар алырлар. А Чөөн-Хемчик кожуундан ийи инвалид уруглуг өг-бүлөгө бажың садып алырынга 459 муң рубльди аңгылап бээр дугайында шийтпир хүлээп алдыганы.

Бо хүннүн байдалы-биле хоо- чуннардан квартиралар садып алы- ры-биле кириген 30 хире билди- ришкин — ам-даа сайгарылгада. Оон саадап турарының чылдагааны — тус чер чагыргаларында социал албанның органнарының тайылбыр ажилын кошкак, чедир чорутпайн турганының херечизи болуп, хоочуннар чүгле эрткен чылдың төнчүзүнде ийикпе, азы бо чылдың эгезинде билдирешишкыннерни киригенин сайыт шүгүмчүлээн. РФ-тиң Президентизинин Д.Мед- ведевтин Чарлыын езугаар ола- рын шуптузун бо чылдың сентябрь 1-ге чедир чурттаар оран-сава- биле хандыраар ужурлуг. Чарлык- тың күүселдези-биле бистин республикадан 125 хоочуннар субсидияны алган.

Бистиң корр.

Чайгы ценни чымыжы

КӨВЕЙ КАДЫЫР "ЫРЛАП" ҮНГЕН

Кыштаглаашкынга белеткелдин кол үе-чадазы — тен кезилдези чер-черлерде эгелээн. Бо чылдан деп хол-биле болгаш механизастаттыг сиден икчилеринин аразына маргылдааларны ТР-ниң дээ ажил-агый яамызы 2007 чылдан бээр ктаамал эрттирип турар.

чылын республиканың ишчилери ниитизи-биле тонна сиденни, 4800 тонна уг мал чемин белеткээр ны мурнунда салган. Сиген

кезилдезинин бо чылгы чугула кам- паниязында көдээ ажил-агый бү- дүрүлгелеринден болгаш чуртта- чы чондан шупту 177 кижиге хаара туттунган.

Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый яамызының чер ажил- агыйының талазы-биле килдистин биске берген медээзи-биле алыр- га, бо хүнде арат-тараачын ажил- агыйлар 30, араттар 460, ниитизи- биле 490 тонна сиденни кезип алган. Кожууннар аайы-биле көөрге, Тес- Хем — 250, Таңды — 160, Каа-Хем — 30, Улуг-Хем — 30, Би-Хем — 20 тонна сиденни кескеш, мал чемин белеткээр талазы-биле баштайгы- ларның санынче кирген.

Агаар-бойдустун эң таарымча- лыг үези — эртенги, кежээки шак- тарда, көвей кадыыр "ырлап", чаа кескен сиденниң чаагай чыды ол ынчаар дөвискээрлерде тарай берген.

Июль 15-те Таңды кожуунун Бай-Хаак чоогунга эртер сиден ке- зеринге республика маргылдаа- зына боттарының тулган кезикчи- лерин кириштирери-биле кожуун- нарда мөөрейлер чоруп турар. Ко- жуунунун иштинге шак ыңдыг мар- гылдааны Кызыл кожуун бир ду- гаар эгелээн. Ээрбек сумузунун "Сайыр" муниципалдыг унитарлыг

ажыл-агыйының шөлдеринге 10 эр, 4 херээжен сиден кезикчилери күжүн шенешкен. Мөөрейниң эң- не аныак киржикчизи бо чылын Кызылдың № 1 профессионал-тех- никтиг училищезин дооскан 20 харлыг Наталья Чооду болган. А эң узун назылыгы — 66 харлыг Хертек Оюн. Оларны маргылдаа- ның судья коллегиязы онзалап демдеглээш, Хүндүлел бижиктерни тывыскан. Чидиг демиселдин түн- нелинде бирги черни — Сайдаш Он- дар, ийигизин — Радомир Ооржак, үшкүзүн Орлан Калын-оол элээш, республика маргылдаазына тө- рээн кожуунун төлээлеп киржир эргени чаалап алганнар.

Кызыл кожуун эрткен чылын сиден кезеринин талазы-биле онааттыг планын 116 хууга күү- седип, малга четчир чемни курла- вырлап алган турган. Бо чылын ко- жуунун ажил-агыйлары, малчын- нары ниитизи-биле 15 муң тонна сиден-ширбиинди кезип белеткээр планын күүседип шыдаар дээр- зинге бүзүрелдиг.

Айлаң МОНГУШ.

КЫЗЫЛ кожуун: биче наадым

Кызыл кожууннун көдээ ажил-ишчилери эрткен дыштаныр хүннерде Көк-Тей девискээринде арыг иштинде делгем шыкка чыгып, көдээ ажил-агыйның эрткен чылының түңнелдерин үндүрүп, малчыннарның, аш-чем бүдүрүкчүлеринин следун (биче наадымын) эрттирген.

Кожуун чагыргазының даргазының хүлээлгезин күүседип турар Виталий Чихачев слеттун киржикчилеринге байыр чедирип, чүве чугаалааш, тус черниң малчыннарының, көдээ ишчилеринин чыл дургузунда кылган ажилдарының түңнелдери багай эвес деп үнелээш, чамдык сан-түңнерни чижек кылдыр чугаалаан.

«Баян-Кол» унитарлыг бүдүрүлгениң мурнакчы өшкү кадарчызы, ТР-ниң алдарлыг малчыны Михаил Бабыкай.

— Кызыл кожуун социал-экономика хөгжүлдениң көргүзүлгери-биле эрткен чылын кожууннарның мурнунче үнүп, республиканың малчыннарының Наадымын бодунун девискээринге эрттирер эргени чедип ап, ону бедик деңгелге организаастап эрттиргенин билер силер. Кожууннун ажил-ишчилери, малчыннары бо чылын база багай эвес түңнелдерни чедип ап, ниити хөгжүлдениң рейтингизи-биле чүгле Кызыл, Ак-Довурак хоорайларга четпейн барып, республиканың кожууннарының мурнунче база катап үнгөн-дир — деп, В. Чихачев демдеглээн.

Бо чылдың июль 1-ниң көргүзүлгери-биле алырга, малдың баш саны кожууннун бүгү ажил-агыйларында өскөн. Эрткен чылдың ол үедеги көргүзүлгери-биле деңгээрге, бода малдың баш саны 4 хуу, хой, өшкүнү — 22, чылгы мал — 28, төве — 19, иви малдың саны 31 хуу өскөн болуп турар. Ылаңгыя арат (тараачын), хууда дузалал ажил-агыйларда мал саны хөлчөк көвүдээн.

Шээр малдың 100 бажынга онааштыр чаш төл камгалап алыр 90,5 хуу (эрткен чылдыңтан 12,7 хуу хөй) болган. Бода мал кадарчылары чүс инекке онааштыр бызааларны 88 хуу (2010 чылда 54 хуу), чылгы малдан кулуннарны 63 хуу камгалап алган.

Бо чылдың январь-июнь айларының түңнелдери-биле, көдээ ажил-агый продуктуларының бүдүрүлгезининг хемчээли шупту ажил-агыйлар аайы-биле 259 млн. рубль, азы эрткен чылдың ол үезинге деңгээрге, 122 хуу болган. Сүт бүдүрүлгези эрткен чылдыңтан 1126 тонна хөй. Мал эдин ниитизи-биле 978 тоннаны (чартык чылда даалганың 87 хуу), дүктү 93 тоннаны ажил-агыйлар бүдүргөн (эрткен чылдың көргүзүүндөн ол 108 хуу хөй).

Кожуун төвү Каа-Хем суурда «Енисей» куш фабриказын чаа дериг-херекселдер-биле хандырып четчелээри уламчылап турар. Баш бурунгаар санаашкындан алырга, фабрика бо чылын дириг деңзи-биле 199,3 тонна куш эдин бүдүрер, бирги чартык чылда 135 тонна эйти бүдүрүп саткан. Ол ышкаш дагаа чуургазын 3 млн. 805 муң кылдыр бүдүрүп, 83839 баш дагаа оолдарын боттандырган. Чурттакчы чонну эки шарлыг ногаа аймаа-биле хандырап херекке көскү үлүүн Каа-Хем суурда күрүнениң ногаа

өстүрер комбинады база кирип турар.

Кызыл кожуунда, өске-даа кожууннарда ышкаш, биче сайгарлыкчы чорукту улам хөгжүдериң тускай сорулгалыг программанын ажилдап кылган болгаш ол багай эвес күүсеттиниң турар. А келир үеде көдээ ажил-агыйның «Сайыр» деп унитарлыг бүдүрүлгезинге (Ээрбек) кидис кылыр биче цехти, «Баян-Кол» унитарлыг бүдүрүлгениң бааза-зынга хлеб быжырап черни, эъттен белеткээн чиг чемнер аймаан кылыр цехти, Кара-Хаак суурга хлеб быжырап черни аядары көрдүнгөн. Боду хөгжүп, бут кырында туруп келген «Сайырал» деп хууда бүдүрүлгө Сукпак суурга сүт болгаш янзы-бүрү соктар белеткеп үндүрер цехти аядарыга белеткенип, улуг өртектиг дериг-херекселдерни садып ап турар. Чоорту Кур-Чер, Сукпак суурларның девискээринге бичежик сүт-бараан фермаларын тургузары көрдүнгөн. Каа-Хем суурга көдээ ажил-агый продуктуларын садып-саарар тускай рынокту бо чылын тудуп эгелээр. Ооң турар черин аңгылап каан.

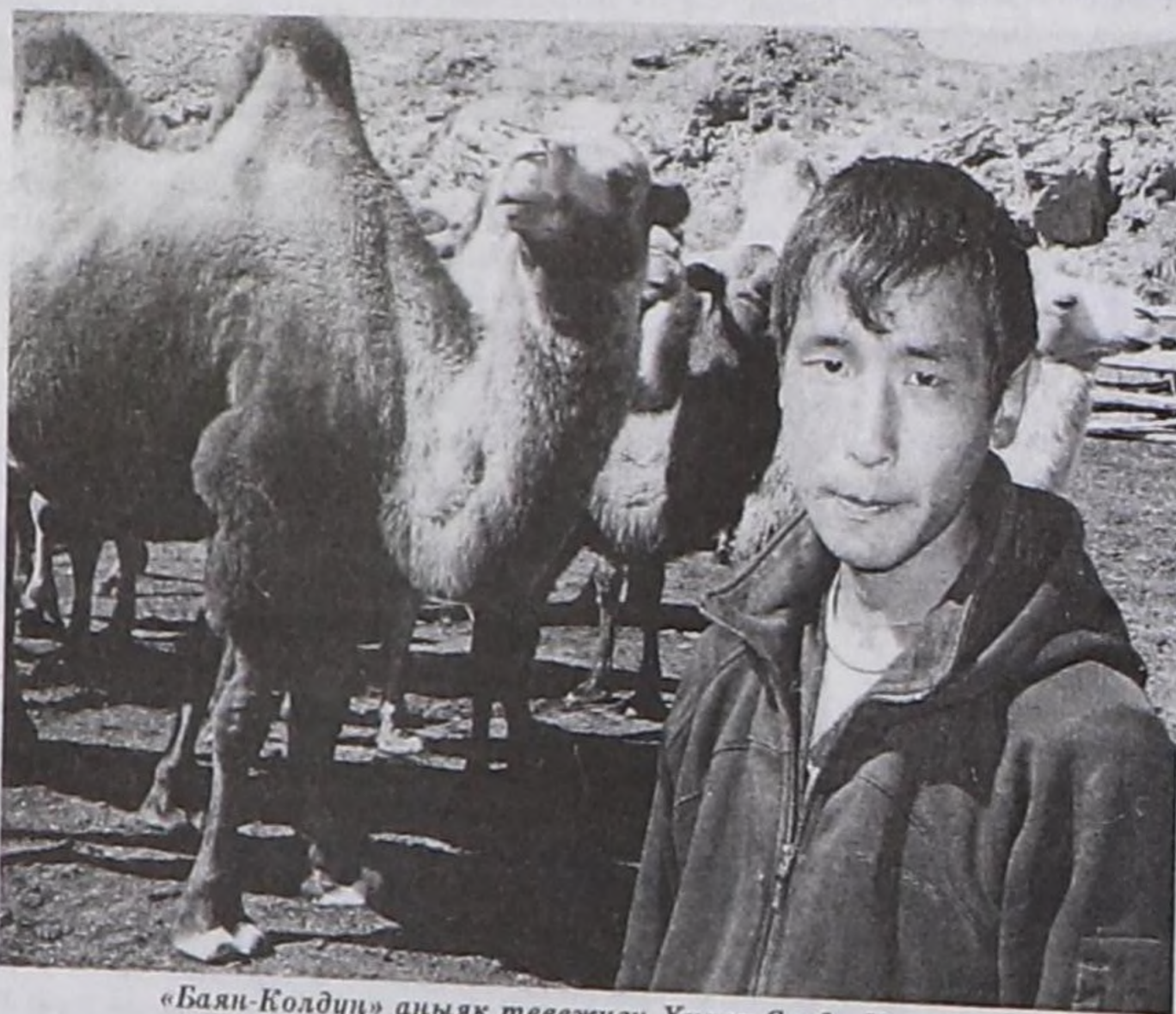
Кызыл кожууннун көдээ ишчилеринин биче наадымынга тудуг болгаш коммунал ажил-агыйны чаартырының сайыды Влади-

бистин саналывысты деткиир болза, ук айтырыг болур-чогууру-биле шийтпирлеттине берип болур. Ынчан малчын кижжи бодунун чурттаар бажынын уруг-дарыынга, уйнука-рынга-даа хуу өнчү кылдыр берип, документилер-биле быжыглап бээр аргалыг алаар.

Слеттун киржикчилеринге Чазак Даргазының Кызыл кожуунда бүрүн эргелиг төлээзи Каадыр-оол Көшкендей, кожуун чагыргазының даргазының көдээ ажил-агый талазы-биле оралакчызы Светлана Монгуш байыр чедирип, күш-ажылга чедишкенин, кадыкшылды, аас-кежикти күзээр.

Чыышты байырлыг байдалга ажиткан соонда спортчу маргылдаалар, бот-тывынгыр артистериниң көргүзүлгери болгаш өске-даа мөөрейлер эгелээр. А ийи дугаар хүнде, слеттун түңнел кезээнде, көдээ ажил-агыйның хөй санныг шылгараңгай ажилдакчылары, мурнакчы малчыннар Кызыл кожууннун Төлээлекчилер хуралының болгаш чагыргазының хүндүлел бижиктери, өртектиг белектери-биле шаңнаткан. Оларның аразында унитарлыг «Баян-Кол» бүдүрүлгөдө өшкү кадарчызы, Тыва Республиканың алдарлыг малчыны Михаил Бабыкай, ол-ла ажил-агыйның удуртукчузу Елена Күжүгет, Кур-Чер сумуда хууда малчын Стай-оол Ондар, «Сайыр» бүдүрүлгениң зоотехниги Тамара Чамзын, Ээрбек сумуда «Артыш» деп көдээ ажил-агый кооперативинин удуртукчузу Зоя Монгуш, Шамбалыг сумуда хууда малчын Кара-Бызаа Монгуш, «Сяньби-Мангут» ниитилелдин чылгычызы Андриан Сат, «Енисей» куш фабриказының зоотехниги Татьяна Көшкендей болгаш өскелер-даа бар.

Ийи хүн дургузунда үргүлчүлээн биче наадымның спортчу маргылдаалары,

«Баян-Колдун» аныяк төвөжизи Хүлер Сенди-Хуурак.

мир Сат кээп киржи, Чазак Даргазының база бодунун өмүнээзинден чыылганнарга байыр чедиргеш, малчыннарга дорт хамааржыр бир чугула айтырыгны ук яамының деңгелинге канчаар шийтпирлээр деп турарының дугайында чугаалаан.

— Республиканың малчыннары мындыг айтырыгны бистен үргүлчү салып турар: «Бодувустун турлаг-хонаштарыыста, кажаа-хораадан аңгыда, чурттаар бажыңнарны тудуп алган бис. Оларның шынары хоорай бажыңнарындан дудак чок. Ынчалза-даа ол бажыңнарны хууда өнчү кылдыр даңзыла-дып, документилер кылдыртыр дээрге, хоойлуда ол көрдүмүз дээш даңзычылар чөлшээрэвес-тир. Бо айтырыгны канчап чогумчалыг шийтпирлеп ап болурул?».

— Ындыг айтырыгның бары шын. Түр када чурттаар чадырлар эвес, а эки тудуп кылган бажыңнарны эзлеринге документ езуугаар хуу өнчү кылдыр быжыглап бээринин үндезини болур хоойлу төлөвилелин ажилдап кылгаш, парламент депутаттарың кирирерин планнап турар бис — деп, сайыт улаштыр чугаалаан. — Бир эвес депутаттар

мөөрейлери хөлчөк солун, чидиг демиселдин байдалыңа эрткен. Хол бөмбүүнге маргылдаага хөй командалар аразындан Кур-Чер суурнун спортчулары кымга-даа аштырбайн, бирги черже үнгөн. Тыва хүрешке Шамбалыг суур чурттуг Айдемир Монгуш шүүлген, а Элегес-Аксы суурдан Чойган Иргит үжүүлешкен. Чоон хендир тыртыжар маргылдаага Сукпак суурнун командазы тиилээр. Аътты эң чараш кылдыр дерининге болгаш тыва хепти кедип көргүзеринге Өлзей биле Начын адашкыларга (Каа-Хем суур) деңнежирлер чок болган. Сигенни хол кадыры-биле кезеринге Айдаш Ондар биле Ольга Дензинмаа кымга-даа аштырбайн, мөөрейге тиилеп үнгенер.

Көк-Тей девискээринге чыылган чоннун үнелели-биле малчыннарның база көдээ ажил-ишчилеринин каттышкан биче наадымы солун болгаш организаастыг бедик деңгелге эрткен.

Хенче-Кара МОНГУШ, «Кызыл кожууннун медээлери» деп солуннун редактору.

Авторнун тырттырган чуруктары.

ХУНДУЛУГ АТТЫВЫСКИ

Кожууннун наадымы Чыылганнарга кожуун оралакчызы Кирилл Ооржак байыр чедирген. Чартык чылдың ажил-агый түңнелдерин, көргүзүлгери агай эргелелинин начальни Коңгар-оолович Сарыглар таныштыргаш, эки түңнелдер чамдык көдээ ишчилерни чедишкенин ажилдаарын күнүң болгаш көдээ ажил-агый хөгжүлдезинге эвээш эвес кирип келген 10 ажыг-кижик көдээ ажил-агыйның хүндү чызы» деп хүндүлүг аттар кирип тывыскан.

Аът чарыжы, мөге хүрежи спортчу хемчеглер база болган. дээн ышкаш культурулук хемч низаастаан. Кожуунда республиканың белеткелдер чоруп тура

СЛЕТ ЭРТКИ

Кожуунда пенсионерлиниң даргазы, хөй-нарлыг Норбу Чаш-ооллыгың эгелээшкени-биле сумуларының пенсионер дугаар следу болуп эрткен. Хоочуннарның сеткил-сагы турарыңа кым-даа таарзынар а кожууннун удуртукчулары, пензунун эргелелиниң ажилдакчы пенсионерлер ортузунга культу спортчу хемчеглери организас пенсионерлериниң аразыңа мөө болгулаан, тиелекчилерни шаң Улуг назылыг пенсионерлерни шак мындыг слеттун кожуунда о турарын эки эгелээшкени деп са

ТОДАРГАЙ ХАРЫЫЛАР БЕРГЕННЕР

Республиканың Кадык болгаш социал хөгжүлдө ажилдакчылары көдээ ко удаа-дараа үнүүшкүннери застап турары өөрүнчүг. Чоокта чаа ук яамыдан Роза Ондар, Айлаң Дагбаевна Дон Николаевна Монгуш олар кожуу Аксы суурнун Культура бажы сионерлер, инвалидтер-биле ужу Олар айтырыгларыңа тодаргай х берип, амыдырал-чуртталгада т турар чамдык бергедээшкенин канчаар ажып эртеринин арга-х дилеп, пенсионерлерге, инвалид гелде ап турар кижилерге дуза аргазын болур-чогууру-биле т дугайында таныштырылганы к Ындыг хевирлиг ужуражылгаларн соңгаар удаа-дараа организаастап чон күзээр.

ЧАЙЛАГЛАРД

Өдек-турлаг хонаштарн белчирилери каастап чор мал — өзүүчел малдарның б Борис Чадамбаевич Монгушт каны «Үстүү-Ишкин» КАБ-тың му ры: Тыва Республиканың алдарлы Туран-оол Сөстүп-оолович Ондар б малчыннар Уран-оол Каспылы Ооржак, Анатолий Кертик-оолов болгаш өскелер-даа ымыраа-сээк ч оъттуг чайлаглаларда кодан малдар ладып турарлар.

Ажил-агыйның 7 коданында өшкү кышты хүр ашкан болгаш мал бажын бүрүнү-биле кадагал малының чаш төлү онча-менди. М эвээш эвес «ак алдыны» ажаап а Малчыннар чайлаглаашкыны э нарлыг байдал-биле чоруткаш, ма денгилдезин улам экижидер со салганнар.

ХАРТЫГА ДЕГ КАПШАГАЙ, ХААН-ХЕРЕТИ ДЕГ ТҮРЛҮГ...

Моол Күрүнениң Президентизи Цахиагийн бэгдорж 2011 чылды бүгү Моолга «Төөгүлүг луушкуннар чылы» кылдыр чарлаан турган. Инап-ла, бо чылын Моол чуртунга каш дакпыр улуг эгүлүг болушкуннар дакпырлашкан чыл болган. Дээрге моол-түрк чоннарның өгбелериниң тургусканы Гун империязының тургустунганының 20, Чиңгис-Хаанның тургусканы Улуг Моол күрүнениң 805, Манчы кыдаттың дарлалындан сталганының 100, Араттың революциязының илээниниң 90 чылы болган байырлалдарны маарыштып болур.

Кавыс Моолга Улуг Наадым алын июль айның 11-12 хүнде байырлап эрттирген. Талдың эң көрүштүг кезээ ага тураскааткан хүреш болса, бүгү Моолдун эң-не шире, хартыга дег кашпагай, херети дег түрлүг 1024 мөге дүргүзүндө дүнекиниң 12 чедир хоор чонунун мурнун, чараш аргаларын көргүчүр-дачыр тудуш.

Бо чылгы Наадым-олдун Наадымның чыгыр чемпиону, Дар-зырга Хорлоогийн их база Балжинням дээн чижектиг ондар бурунгаар Наа-лун эжелеп чораан арлыг мөгелер ки-и солун.

Улгу чылдарда моол ал хүрештиң сайзы-аза бир чадаже шил-генин сөөлгү чыл-болган хүрештерден болур. Каш-ла чыл-ар Наадым шөлүнгө ектерниң шилинде-олуп артып калыр, чонга билдингир бат, Г.Өсөхбаяр, ыабазар, Б.Ган-Д.Доржсамбуу,

Д.Бумбаяр, Г.Цэрэнпунцаг дээн чижектиг мөгелер бо хүнде сөөлгү салыгларда артапастаан. Чылдар эрткен тудум, аныяк, кончуг дидим, аваангыр хүрештиг чаа мөгелер тыптып кээп турар апарганы моол хүрештиң бодунун ээлчээн солуп турарын бадыткап турар.

Бо Наадымның хүрежинге Моолдун Наадымның 3 дакпыр чемпиону Г.Өсөхбаяр Авырга эки

белеткелин көргүзүп, сөөлгү 8 шилиндек мөгениң аразынче кирген. Бо чылын катап шүглүр боор деп санап турган мөге, эрткен чылгы чемпион Б.Ганбат Арзылаң 16 мөге артканда, Баяржавхлан Чаанны амалап алгаш, боду доза тепти-рипкени хомуданчыг. Төп Азияның көшкүн чоннарының шупту хүрештеринге чаңгыс-даа аштырыг чок шүглүп келген, шериг Арзылаңы Санжаадамба каш чыл улаштыр Күрүне адынче семээш чадап каан турган болза, бо чылын ол эки белеткелин көргүзүп, Күрүнениң надын, хартыга аттарын ажа халааш, Күрүне чааны атка төлөтүг болуп, көрүкчүлери өөрткен.

Бо чылгы Наадымның түңнел хүрежи сөөлгү сес мөгениң кым кымның-биле амалажып хүрешкенин сонуургап көрээлиңер:

8-ки салыг. Даян Авырга Өсөхбаяр биле Күрүне надын Бат-Эрдэнэ, Күрүне гарьдизи Ганбаатар

биле Күрүне надын Эрхэмбаяр, Күрүне чааны Баяржавхлан биле Күрүне хартыгазы Баасандорж, Күрүне харцагазы Мөнхбат биле шериг Арзылаңы Санжаадамба амалааш-кын-биле тус-тузунда таварышканнар.

9-ку салыгже октаан мөгелер санынче Күрүне чааны Баяржавхлан, Күрүне харцагазы Мөнхбат, Күрүне надын Бат-Эрдэнэ, Күрүне надын Эрхэмбаяр кирген болгаш моол хүрештиң дүрүмү-биле 9-ку салыгга артан дөрт мөгениң ат-алдарының аайы-биле эң улуу болур Баяржавхлан чаан Эрхэмбаяр надынны амалап, Мөнхбат харцага биле Бат-Эрдэнэ надын аразында хүрежир болган. Тоску салыгга Баяржавхлан Чаан

күдүктеткеш, Бат-Эрдэнэ надын бодушын эвес базым кылгаш, удурланыкчызын соонче кииргеш, октаканнар. 10-гу шиитпирлиг салыгга бистиң кожавыс Увс аймактың Баруун-туруун сумузу чурттуг, кызыгаар шериниң черинде ажилдап чоруур 26 харлыг аныяк Хартыга Сүхбаатар Мөнхбат биле Шүүгү шиитпирин күүседир албаннның ажилдакчызы, Сэлэнгэ аймактың Мандал сумузу чурттуг 29 харлыг Гунаажавын Эрхэмбаяр олар арткан. Ийи мөгениң хүрежи саадаваанда, Мөнхбат аваангыр, шимченгирин көр-

гүзүп, арыг октап алган. Мөнхбат Моолдун эң-не аныяк Авырга мөгези атка төлөтүг болганы ол. Аныяк Авырга дараазында хүрештерге бодунун бедик адын бадыткаар боор дээрзинге идегеп каалыңар.

Бо чылгы Наадымда «Моолдун Күрүне надын» атты 13, «Моолдун Күрүне харцагазы» атты 4, «Моолдун Күрүне чааны» атты 2, «Моолдун Күрүне гарьдизи» атты 2, «Моолдун Күрүне арзылаңы» 1, «Моолдун Авырга мөгези» атты 1 кижиге тус-тузунда күүсеткен. Чаа ат күүсеткен мөгелер 30 хар чептээн аныяк мөгелер болганы моол хүрешке чаа салгал көстүп келгенин бадыткап турар.

Бистиң корр.

ОРУК ШИМЧЭЭШКИНИ харыысалганы, кичээнгейни негээр

Россияның Күравтоинспекциязының тургустунгандан бээр 75 чыл болганынга тураскааткан хемчег-Кызыл хоорайга болуп эрткен. Июль чеди-тики херектер яамызының клувунга байырлыг алга ажил-албанын харыысалгалыг, ак сеткилдиг седип турар Күравтоинспекцияның ажилдакчы-ын база амгы үеде дыштанылгада-даа болза, арга-жулгасы байлак хоочуннарны хүндүлүг бижики-лейлиг медальдар-биле шаңнаан.

Ырлыг хемчеглер дараа-сун Улусчу чогаадылга ба-а база уламчылаан. ТР-ниң Даргазының оралакчызы Тен Күравтоинспекция-ажылдакчыларынга болгаш нарынга байыр чедирип, ың талазындан оларның үлээлгезинге моон-даа соң-аны, деткимени көргүзөр чугаалаан. Кежээни дургу-чедиринишкени, чылыг-күзээшкени, шаңнал-даа хөй-ле болду.

Оның аразында хүлээлгезин дынарлыг күүседип турары ыва Республиканың Дээди-ның хүндүлел бижиинге хоорайның орук шимчээш-ниң айыл чок чоруунун иязының инспектору, улуг-нт Буян Викторович Монгуш болган. Буян Викторович

Күравтоинспекция шугумунда 2003 чылда ажилдап эгелээш, бо хүнге чедир албан-хүлээлгезинге бердин-ген, сонуургалдыг ажилдап чоруур.

— Орук шимчээшкениниң айыл чок чоруун хандыра дээш ажилывыс дүн-хүн чок чоруп турар. Ынчалза-даа чолаачылар, чадаг кижилер чамдык таварылгаларда бистиң ажилывыстың ужу-утказын эки билбейн, харын-даа Күравтоинспекцияның ажилдакчы-ларын боттарының удурланыкчы-лары кылдыр көре бээр чажыт эвес. А херек кырында бистиң ал-банывыс оруктарга транспорт озал-ондаа болбазын, чонун кадык-шылы, амы-тыны дээш ажилдап турар болгай бис. Орук шимчээш-кининиң дүрүмнерин сагывайн, ону хажыткаш, чеже кижиге амы-ты-нындан чарлып, инвалид болуп ар-тып турарыл? Орук шимчээш-ки-

ниң киржикчилери бот-боттарын хүндүлөжип, хоойлу-дүрүмнү са-гып, орукка боттарын алдынып билир болза, бо коргунчуг чүүл-дерден чайлап болур. Ажыл чеже-даа чай чок, амы-хууда үе чедиш-пес, берге-даа болза, оон-даа ыңай кызымаккай, үре-түннелдиг хү-лээлгем күүседир мен, келир үеде мээң ажы-төлүм КАИ-ге албан-хүлээлгезин күүседип ажилдаар бис-даа дээр болза, мен ону чүгө деткип, арга-дуржулгамны дамчы-дып, күзөлдүм-биле үлөжир мен— деп, Б.В.Монгуш чугаалады.

Аныяк инспектор-биле байыр-лашкаш, Күравтоинспекцияның хоочуну Данов Данилович Дажим-ба-биле чугаамны уламчыладым:

— Күравтоинспекцияга 1970 чылдардан эгелеп ажилдап эгелээш, 1991 чылда хүндүлүг дыш-танылгаже үнген мен. Ынчан Иш-тики херектер яамызының килдистери шупту чаңгыс черге ажил-херээн кылып турган, ам харын янзы-бүрү черлерде апарган ышкажыл. Бистиң ажилдап турган үевисте КАИ-ниң Тывага сайзы-раарынга улуг ажилды Равиль Гаизович Аидов кылып чоруткан дээрзин демдегледип каайн. Оң шудургу, харыысалгалыг удуртул-газының түңнелинде автоинспек-

цияның материал-техниктиг бааза-зы экижип, ажилдакчыларның саны бүдүн рота чедир көвүдөп, ажил-дың шынары чогумчалыг апарган. Ол үеде Тываның Күравтоинспек-циязының ажилдакчыларындан үлөгер-чижектен ап, ажил-алба-нынарга сонуургалдыг, чүткүлдүг болуп, боттарынарын алдынып өөрениңер деп Иштики херектер яамызының сайыды өске килдистер оолдарына чугаалап турганы-даа чажыт эвес. Черле ынчаш бистиң ажилдап турган үевисте орук шимчээшкениниң киржикчилери чурум-сагылгалыг, бот-боттарын хүндүлөжип, эвилең-ээлдек, дың-нангыр турган.

Амгы үени алып болза, транспорт херекселдериниң саны көвүдээн тудум, инспекторларның ажилы улам нарыдап, ажилга улуг харыысалга, негелде херек апарганы чугаажок. Ынчалзажок олар үениң аайы-биле шынарлыг, бурунгаар көрүштүг ажилдап турар деп санаар мен. Орукка корум-чур-умну сагып, орук шимчээшкениниң дүрүмнерин хажытпайн, чон-даа, орук инспекциязының ажилдакчы-лары-даа боттарын билчип, сырый харылзаалыг, демниг ажилдаар болза, бистиң республиканың орук-тарына озал-ондак болуру, кижиге

лерниң амы-тынындан, кадыкшы-лындан чарлыр чоруу эвээжээр, орук шимчээшкениниң айыл чок байдалга чедип келири мыада — деп, Данов Данилович түңнөп чугаалады.

Бистиң чугаавыс адакталып келгенде, Күравтоинспекцияның хоочуннарынга болгаш ажилдакчы-ларынга хөгжүмнүг байырын Тыва Республиканың ат-сурагыг артистери Станислав Ириль, Луиза Мор-тай-оол, Галина Сюрюн, Борбак-оол Салчак, «Саян» ансамблиниң солистери: Жанна, Экер Сарыглар-лар болгаш оон-даа өскелер чедир-ип турдулар. Байырлыг концертке Күравтоинспекцияның ажилының дугайында бодунун чогаатканы ырызы-биле инспектор Мерген-Херел Ховалыгның сценаже байыр чедирип үнгени база онзагай.

Инспекцияның ажилы ниити-лелге эргежок чугула болгаш эрге-хоойлу камгалаар органнарның системазында улуг ролду ойнал турар. Оларның харыысалгалыг ажил-албанындан, оруктарга айыл чок чорукту хандыраы орук шимчээшкениниң дүрүмнериниң сагыттары дорт хамааржыр.

Азияна ХОМУШКУ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДА

Тыва Республиканың муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының үре-түннелин үнелээринин дугайында

2011 чылдың март 24 № 183 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Президентинин 2008 чылдың апрель 28-те "Муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының үре-түннелин үнелээринин дугайында" № 607 Чарлы база Россия Федерациязының Чазаның 2008 чылдың сентябрь 11-де №1313-р айтышкынынга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Дараазында капсырылгаларны:

- Тыва Республиканың муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының үре-түннелин үнелээринин дугайында;

- муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының үре-түннелин үнелээринин дугайында;

- муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының үре-түннелин үнелээринин дугайында;

2. Муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының чагырга баштыңнарынга сүмелээри болза:

- муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының үре-түннелин үнелээринин дугайында;

- ол илеткелдерни муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының Интернет четкизинде албан-езуунун сайтына, бир звес ол чок болза, Тыва Респуб-

ликаның Чазаның албан-езуунун сайтына салыр;

- чедип алдыг көргүзүлгелерге хамаарыштыр анализти, мониторингини квартал санында эрттирер;

- көргүзүлгелерни экижидер талазы-биле чоруттунган ажилдың дугайында медээни Тыва Республиканың Экономика яамызынга отчеттук кварталдың соонда-ла квартал санында айның 15-ке чедир кирир.

3. Эки дээр көргүзүлгелерни чедип алыр талазы-биле республиканың муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының үре-түннелин үнелээринин дугайында;

4. Тыва Республиканың Экономика яамызы-биле Тыва Республиканың Чазаның Канцеляриязы база Аппараты муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазын үнелээри-биле 3 чылдың дургузунда планнаттынган хемчеглерниң болгаш отчеттук чылда чедип алдыг көргүзүлгелерниң дугайында каттышкан илеткелин Интернет четкизинде Тыва Республиканың Чазаның албан-езуунун сайтына чылдың октябрь 1-ге чедир салыр.

5. Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың декабрь 24-те "Тыва Республиканың муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының үре-түннелин үнелээринин дугайында" № 787 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

6. Ук доктаалдың күсүлдезинин хыналдазын Тыва Республиканың Чазаның Канцеляриязынга болгаш Тыва Республиканың Чазаның Аппаратынга дагыыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2011 чылда Тыва Республиканың культура салгалының объектилерин (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын) хайгаараарының талазы-биле албанның ажил-чорудулгазының мурнады хөгжүдөр угланышкыннарының дугайында

2011 чылдың май 26 № 328 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2011 чылда Тыва Республиканың культура салгалының объектилерин (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын) хайгаараарының талазы-биле албанның ажил-чорудулгазының мурнады хөгжүдөр угланышкыннарын тодарадыр;

Тыва Республиканың культура салгалының 30 объектинин Россия Федерациязының чоннарының культура салгалының (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарының) Чаңгыс аай күрүнө даңзызынче кирир;

Тыва Арат Республиканың тургустунганын бээр 90 чылын байырларда Тыва Республиканың төөгүлүк культура салгалын непередир талазы-биле хемчеглерни

эрттирер.

2. 2011 чылда Тыва Республиканың культура салгалының объектилерин (төөгүнүн болгаш культураның тураскаалдарын) хайгаараарының талазы-биле албанның ажил-чорудулгазының мурнады хөгжүдөр угланышкыннарын боттандыраар талазы-биле хемчеглерниң коштунган планын бадылаар.

3. Ук доктаалды "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күсүлдезинин хыналдазын Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыды А.П. Дамба-Хууракка дагыыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың май 15-те бадылааны № 204 доктаалыга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2011 чылдың май 27 № 335 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2010 чылдың декабрь 7-де "Тыва Республиканың күсүлде эрге-чагырга органның тургузуунун дугайында" № 230 Чарлынга даянып, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың май 15-те "Тыва Республиканың республика бюджетинге федералдыг бюджеттен берип турар субсидия-биле амыдырал-чуртталганың берге байдалына таварышкан уругларның кадыкшылга болгаш дыштанылганын организастаарының дугайында" №

204 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кирир:

а) доктаалдың 2-ги пунктузунда "күш-ажыл болгаш социал политика" деп сөстөрни "кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө" деп сөстөр-биле солур;

б) социал хандырылга, эмнелге-профилактика, өөредилге, спорт болгаш өске-даа албан черлеринин баазында тургустунган уругларның кадыкшылга лагерлеринде амыдырал-чуртталганың берге байдалдарына таварышкан уругларның кадыкшылга кампаниязын хандыраары-биле Тыва

Республиканың республика бюджетинге федералдыг бюджеттен көрдүнгөн субсидияны ажылгаарының Чурумунга:

2-ги пунктузунда "күш-ажыл болгаш социал политика" деп сөстөрни "кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө" деп сөстөр-биле солур;

5-ки пунктузунда "күш-ажыл болгаш социал политика" деп сөстөрни "кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө" деп сөстөр-биле солур;

7-ги пункту дараазында редакция-биле бижири:

"7. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы чылдыңна стационарлыг болгаш хундуску лагерлерде уругларның чөмненилгезин организастаарының чурумун болгаш ооң өртек-төлевирин "Уругларның кадыкшылга болгаш дыштанылганын хоорайдан дашкаар стационарлыг албан черлеринин ажил-чурумун организастаарынга болгаш тударынга, тургустунарынга санитар-эпидемиологтук негелделер. СанПиН 2.4.4.1204-03" санитар-эпидемиологтук чурумнар болгаш нормативтер езугаар хүнде-ле чаңгыс уругга онааштыр тургузуп турар."

8-ки пунктузунда: ийги абзацта "Чазактын доктаалы-биле" деп сөстөрни "Кадык камгалал болгаш со-

циал политика яамызы" деп солур;

үшкү абзацта "күш-ажыл политика" деп сөстөрни "кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө" деп солур;

дөрткү абзацты күжүн санаар;

8.1 пункту дараазында бижири:

"8.1. Ведомстволарның организацияларынче (албан кадыкшылга кампаниязын эрт биле холбашкан путевканың чыгырыгдалдары дуглаары-биле гини Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө чидер."

10-гу пунктузунда "күш-ажыл политика" деп сөстөрни "кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө" деп солур;

11-ги пунктузунда "күш-ажыл политика" деп сөстөрни "кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө" деп солур;

2. Бо доктаалды "Шын" "Тувинская правда" солуннарга Тыва Республиканың Чазаның оралакчызы А.ДАМБА-

Тыва Республикага туризмни сайзырадырынга күдеткимчезин көргүзери-биле бизнес планнары шилитиле талазы-биле конкурс комиссиязының протокол шийи бадылаарының дугайында

2011 чылдың май 30 № 345 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2011 чылдың март 15-те Тыва Республикада туризмни сайзырадырынга күрүнө деткимчезин көргүзери-биле бизнес планнары шилиринин талазы-биле конкурс

комиссиязының киригени № шийтирин бадылаар.

2. Бо доктаалды "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарга парлаар Тыва Республиканың Чазаның оралакчызы А.ДАМБА-

Ажы-төлдүг өг-бүлелеринин чидиг айтырыгларын сайгараарының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязы дугайында

2011 чылдың май 30 № 346 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Күрүнө чөвүлелин база Россия Федерациязының Президентинин чанында Национал төлөвилелдер болгаш демографтыг политика талазы-биле комиссияның кады эрттирген хуралының түннелдеринин талазы-биле Россия Федерациязының Президентинин 2010 чылдың декабрь 27-де №Пр-24 даалгаларының даңзызын күсүлде-биле, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Ажы-төлдүг өг-бүлелеринин чидиг айтырыгларын сайгараар талазы-биле ведом-

стволар аразының комиссиязы (дараазында - ведомстволар комиссиязы).

2. Капсырылгаларны: ведомстволар аразының комиссиязы дугайында дүрүмнү; ведомстволар аразының комиссиязы бадылаар.

3. Бо доктаалды "Шын" "Тувинская правда" солуннарга Тыва Республиканың Чазаның оралакчызы А.ДАМБА-

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың май 30 доктаалы-биле бадылаан

Ажы-төлдүг өг-бүлелеринин чидиг айтырыгларын сайгараарының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының дугайында ДУРУМ

1. Ажы-төлдүг өг-бүлелеринин чидиг айтырыгларын сайгараар талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязы республиканың чурттагыч чонунун социал камгалал органның, өөредилге органның, кадык камгалал органның, чурттагыч чонну ажилга хаара тудар албанның органның, муниципалдыг тургузулганын тус чер чагырга органның (чөпшээржилге-биле), уругларлыг өг-бүлелеринин чидиг айтырыгларын сайгараар көөр талазы-биле Тыва Республикада хөй-ниити каттыжышкыннарын чөвүлээр эргелиг болгаш коллегия органы болур.

2. Комиссия бодунун ажил-чорудулганын Россия Федерациязының Конституциязын, федералдыг болгаш Тыва Республиканың хоойлужулганын болгаш өске-даа нормативтиг эрге-хоойлу актыларын база бо дүрүмнү удуртулга болдурар.

3. Комиссияның кол сорулгалары: өг-бүлө политиказының айтырыгларын боттандыраар талазы-биле арга-сүмени белеткээр;

өг-бүлө политиказын сайзырадыр талазы-биле хөй-ниити каттыжышкыннарын, Тыва Республиканың соңуургалдыг яамылары биле ведомстволарының ажил-чорудулганын харылзаштыраар;

өг-бүлө политиказының айтырыгларын шийтирлээринче угланган чаа эртем-техниктиг ажилдарны практикага кирип,

боттандыраарына киржир.

4. Комиссия бодунда онаат сорулгаларны боттандыраар сорулгаларында ажил-чорудулганы чорутуур ажы-төлдүг өг-бүлелеринин чидиг айтырыгларын шийтирлээрде хөй-ниити каттыжышкыннарын, Тыва Республиканың хоойлужулганын болгаш яамыларының болгаш ведомстволарының кады ажилдажылгазын, харылзаштырышкан органның хандыраарына чугула шийтирлер алыр;

ажылчын бөлүктү тургустуу составын тодарадыр.

5. Комиссия 15 кижиден тургустуур.

6. Комиссияны ооң ажил-чорудулганын кол угланышкыннарын тодоруу ажилын организастаар, хуралдарны турар даргазы, кажан ол чокта, каттыжышкыннарын организастаар, удуртук комиссияның даргазы чаңгыс оралакчы болур.

Комиссияның удуртулганы: комиссияның ажилын организастаар, комиссияның хуралын эрттирип чурумун бадылаар;

хүлээп алган шийтирлерни күсүлде талазы-биле комиссияның кижигүн ажилын харылзаштыраар.

7. Комиссияның харылзаалыг сорулгаларын хуралдаарына мундуу алыр шийтирлерни

лелдерин белеткээр.

Комиссияның хуралын эрттиреринге чер 3 ажил хонуундан орайтатпайн, комиссияның хуралының хун чурумунче кирип турар айтырыгларны, кажан, каяа, каш шакта териниң дугайында комиссияның кежигеринге дыңнадыр;

комиссияның шийтпирлерин күрүне эргегиргазының федералдыг девискээр орнанын, Тыва Республиканың күүсекчи ге-чагырга органнарынга база өске-даа нуургалдыг организацияларга дыңнадыр; комиссияның шийтпирлерин күүседиреле хыналданы хандыраар.

8. Комиссияның кежигүннери:

комиссияның хуралдарын белеткээринге эржир;

Хуралга олурушпайн турган үезинде йгарып турар айтырыгга хамаарыштыр дунун санал-оналын бижимел хевир-биле ирил, ону комиссияның хуралының протоколунга албан коштурар;

Хурал үезинде комиссияның хүлээп алган итпири-биле чөлшээрешпес болза, дунун санал-оналын бижимел хевир-биле ирил, ону комиссияның хуралының протоколунга албан коштурар;

комиссияның бүрүн эргелеринге кирип турар айтырыглар талазы-биле комиссияның

даргазынга кирип болур эргелиг.

9. Комиссия бодунун ажилын комиссия даргазының азы ооң оралакчызының бадылааны планга үндезилеп чорудар.

Комиссия хуралын херек апарган үелерде эрттирер, ынчалза-даа ол чылда бештен эвээш эвес болур ужурлуг.

10. Комиссия кежигүннериниң ниити санының чартыындан эвээш эвес кижил хуралда келген болза, ону бүрүн эргелиг деп санаар. Комиссияның шийтпирлерин хуралда олуржуп турар кежигүннериниң эң хөй үн бадылаашкыны-биле хүлээп алыр. Бир эвес үннер деңгежи берзе, комиссия хуралының даргазының үнү шийтпирлиг болур.

11. Комиссияның шийтпирин протоколга долдурга, даргазы база харыс салгалыг секретары атты салыр.

Комиссияның протоколун күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының девискээр органнарынга, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарынга база кады ажилдажылганы боттандыраар өске-даа сонургалдыг организацияларже чорудар.

12. Комиссияның ажилының организастехниктиг хандырылганы Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы чорудар.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың май 30-де №346 доктаалы-биле бадылаан

Ажы-төлдүг өг-бүлелериниң чидиг айтырыгларын сайгарар талазы-биле ведомстволар аразының комиссиясының СОСТАВЫ

А.П. Дамба-Хуурак — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыды, даргазы;

О.Д. Куулар — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының оралакчызы, даргазының оралакчызы; Н.О. Идам — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының социал хандырылга айтырыгларының тазы-биле килдистиң начальниги, харыс салгы секретары;

А.К. Артына — Тыва Республиканың Экономика сайыдының бирги оралакчызы; М.М. Бадыргы — Тыва Республиканың Тура сайыдының оралакчызы; Н.В. Беспалова — Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының бирги оралакчызы;

Л.В. Ензак — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының дузалакчызы;

С.Т.-К. Кенден — Россияның Пенсия фондунун Тыва Республика талазы-биле

салбыры — күрүне албан чериниң удуртукчузунун оралакчызы;

Ю.С. Назарова — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чөвүлекчизи;

С.К. Ондар — Тыва Республиканың көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыдының бирги оралакчызы;

У.-К. С. Ондар — Тыва Республиканың Аныяктар херектери болгаш спорт талазы-биле сайыды;

А.М. Потапова — Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем сайыды;

Б.В. Сарыглар — Тыва Республиканың Аныяктар Чазааның даргазы, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының дузалакчызы (дугуржулга езугаар);

О.П. Тулуш — Тыва Республиканың Чазааның Аппаратының болгаш Тыва Республиканың Канцеляриясының социал политика эргелелиниң начальниги;

В.С. Чаж-оол — Тыва Республиканың Чонну ажилга хаара тудар күрүне албаны агентилелдин директору.

чеглериниң ниити акшаландырышкынының хемчээли республика бюджетинден 700 муң рубль, ооң иштинде: 2011 чылда — 100 муң рубль, 2012 чылда — 600 муң рубль.”;

”Мурнады хөгжүдөр адырларда биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукка саң-хөө-чээли деткимче” 3-кү биче кезектин тоску абазын дараазында редакция-биле бижир:

”2011-2012 чылдарда бо кезектин хемчеглерин күүседиринге шупту 342260 муң рубльди: ооң иштинде: республика бюджетинден — 70660 муң рубль, федералдыг бюджеттен — 271600 муң рубль аңгылаар. 2011 чылда ол сорулгага чүгле 39760 муң рубльди: ооң иштинде республика бюджетинден — 10160 муң рубль, федералдыг бюджеттен 29600 муң рубль тускайлаар.”;

”Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң инфраструктура хөгжүлдезинге деткимче” деп 4-кү биче кезектин бешки абазын дараазында редакция-биле бижир:

”2011-2012 чылдарда бо кезектин хемчеглерин күүседиринге 8000 муң рубльди, ооң иштинде: республика бюджетинден — 7000 муң рубль, федералдыг бюджеттен — 1000 муң рубль көрдүнген. 2011 чылда ол сорулгага 5500 муң рубльди, ооң иштинде республика бюджетинден 4500 муң рубль, федералдыг бюджеттен — 1000 муң рубль көрдүңүп турар.”;

”Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң эртем-методиктиг болгаш кадрлар хандырылгазы” 5-ки биче кезектин ийги абазын дараазында редакция-биле бижир:

”2011-2012 чылдарда бо кезектин хемчеглерин күүседиринге 340 муң рубльди шилчидери көрдүнген. 2011 чылда мергежил бедидеринге массалыг өөредилге программазын боттандыраарынга акша саң-хөөзүн аңгылаары көрдүмзүн.”;

б) ”Саң-хөө, материалдыг болгаш күш-ажыл чарыгдалдарының үндезини” IV кезектин бирги абазын дараазында редакция-биле бижир:

”2011-2012 чылдарда Тыва Республикада биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту

сайзырадырының талазы-биле хемчеглериниң акшаландырышкынынга республика бюджетинден ниитизи-биле 79230 муң рубль, ооң иштинде: 2011 чылда — 15000 муң рубль, 2012 чылда 64230 муң рубль көрдүнген. Россия Федерациясының субъектилериниң федералдыг шилдиз конкурстун түннелдери-биле, Тыва Республика биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиринге кады акшаландырышкын хевиринге субсидия кылдыр баш бурунгаар санаашкыннар-биле, ниитизи-биле 272600 муң рубльди, ооң иштинде: 2011 чылда 30600 муң рубльди, 2012 чылда 242000 муң рубльди ойнап болур аргалыг.”;

в) ”Программаны боттандыраарының механизми, ону боттандырып турарын хынаары” деп V кезектин бирги абазында ”Сайгарлыкчы чорукту сайзырадырының агентилели” деп сөстөрни ”Экономика яамызы” деп сөстер-биле солур;

г) ”Программаның боттанышкынындан манап турар түннелдер” деп VI кезектин дараазында редакция-биле бижир:

”VI. Программаның боттанышкынындан манап турар түннелдер

Программаның хемчеглериниң боттанышкынының түннелинде, биче болгаш ортумак бүдүрүлгелериниң ажилдакчыларының (иштинге дакпырлаашкын чокка) ортумак санының кезин бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның ажилдакчыларының (иштинге дакпырлаашкын чокка) ортумак санындан 2011 чылда 12,8 хууга, 2012 чылда ол 12,9 хуу чедир көвүдээр; 2011 чылда биче болгаш ортумак бүдүрүлгелериниң санын республиканың 1 муң чурттакчызынга 6 единица, 2012 чылда 6,5 единица чедир көвүдээр; 2011 чылда биче бүдүрүлгелериниң бүдүрген продукциязын регионда барааның ниити хемчээлиниң 6,9 хуузу, 2012 чылда 7 хуузу чедир көвүдээр; 2011 чылда сайгарлыкчыларның ажил-чорудулгазындан үндүрүг болгаш чылда хевир-биле 180 млн. рубль, 2012 чылда 182 млн. рубль чедир акша республика бюджетинче кирер ужурлуг.”;

2011-2012 чылдарда ”Тыва Республикада биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту хөгжүдери болгаш курчунден деткири” республиканың тускай сорулгалыг программазынга капсырылга № 1

Саң-хөөнүң каттышкан чарыгдалдары

Чарыгдалдарның угланыышкыны	2011-2012 чылдарда			2011 ч.		2012 ч.	
	шупту	ооң иштинде		шупту-45600		шупту-306230	
		ФБ	РБ	ФБ	РБ	ФБ	РБ
Кезектер аайы-биле шупту	351830	272600	79230	30600	15000	242000	64230
Ооң иштинде:							
Программаның хөрөңгизи	9570	1000	8570	1000	4840	-	3730
(капсырылга № 2, 1, 2, 4, 5 кезектер)							
Тыва Республикада биче	342260	271600	70660	29600	10160	242000	60500
болгаш ортумак сайгарлыкчы							
чорукту күрүнеден деткиринге							
акша-хөрөңги (3 кезек)							
Ооң иштинде:							
- биче болгаш ортумак сай-	2900	2000	900		400	2000	500
гарлыкчыларның регионнун,							
регионнар аразының делгел-							
ге-ярмарка хемчеглеринге кир-							
жири-биле холбашкан чарыг-							
далдарында субсидия база							
"ажыл-агыйжы миссияларны"							
деткири							
- биче болгаш ортумак сай-	30000	24000	6000	12000	3000	12000	3000
гарлыкчы чоруктуң субъекти-							
лерин электри четкизиниң							
ажыл-агыйжының объектинге							
технологтуг коштунганы дээш							
субсидиялар							
- биче болгаш ортумак сай-	22000	17600	4400	9600	2400	8000	2000
гарлыкчы чоруктуң субъекти-							
лерин деткири - хуузуна бизнес-							
ти ажыдып турары-биле хол-							
башкан чарыгдалдарга ком-							
пенсация кылдыр грантылар							
- биче болгаш ортумак сай-	35000	28000	7000	8000	2000	20000	5000
гарлыкчы чоруктуң субъекти-							
леринге дериг-херексел, мех-							
низмнер, автотранспорт аймаа							
(чиик машинадан аңгыда) при-							
борлар, аппараттар, агрегат-							
тар, машиналар, технология							
дериг-херекселдери садып							
алырынга лизингини киришти-							
рип дузалаары							
Тыва Республиканың Мага-	250000	200000	50000	-	-	200000	50000
дылал фондузун (субсидия							
тыпсыры) тургузары;							
- Биче болгаш ортумак сай-	2360	-	2360	-	2360	-	
гарлыкчы чоруктуң субъекти-							
леринге кредит организация-							
ларындан алган чээлилериниң							
хуузуна субсидия бээр							

2011-2012 чылдарда ”Тыва Республикада биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту хөгжүдери болгаш күрүнеден деткири” республиканың тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелер киририниң дугайында

2011 чылдың май 27

Тыва Республиканың Чазааның доктаалы болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың июль 3-те № 291 доктаалы-биле бадылааны ”2011-2012 чылдарда ”Тыва Республикада биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту хөгжүдери болгаш күрүнеден деткири” республиканың тускай сорулгалыг программазынга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) Программаның паспортунда: ”Хемчеглериниң күүседикчизи” деп чүүл-”Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле агентилел” деп сөстөрни ”Тыва Республиканың Экономика яамызы” деп сөстер-биле солур;

”Кол күүседикчилер” деп чүүлде ”Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле агентилел” деп сөстөрни ”Тыва Республиканың Экономика яамызы” деп сөстер-биле солур;

”Акшаландырышкынының хемчээли болгаш дөстери” деп турушта: ”501960” деп санны ”351830” деп саннар-биле солур;

”2011 чылда шупту — 195730 муң рубль, ооң иштинде: республика бюджетинден — 30 муң рубль, федералдыг бюджеттен — 165730 муң рубль” деп сөстөрни ”2011 чылда 45600 муң рубль, ооң иштинде: республика бюджетинден — 15000 муң рубль, федералдыг бюджеттен — 30600 муң рубль” деп сөстер-биле солур;

”Манап турар түннелдери, сорулгалыг айтырыглары болгаш көргүзүлгелери” деп шупту дараазында редакция-биле бижир:

№ 337 Кызыл хоорай

”Манап турар түннелдери, сорулгалыг айтырыглары болгаш көргүзүлгелери - 2011 чылда биче болгаш ортумак бүдүрүлгелериниң ажилдакчыларының (иштинге дакпырлаашкын чокка) ортумак санының кезин бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның ажилдакчыларының (иштинге дакпырлаашкын чокка) ортумак санындан 12,8 хууга, 2012 чылда ону 12,9 хуу чедир көвүдээр; 2011 чылда биче болгаш ортумак бүдүрүлгелериниң санын республиканың 1 муң чурттакчызынга 6 единица, 2012 чылда 6,5 единица чедир көвүдээр; 2011 чылда биче бүдүрүлгелериниң бүдүрген продукциязын регионда барааның ниити хемчээлиниң 6,9 хуузу, 2012 чылда 7 хуузу чедир көвүдээр; 2011 чылда сайгарлыкчыларның ажил-чорудулгазындан үндүрүг болгаш чылда хевир-биле 180 млн. рубльди, 2012 чылда 182 млн. рубль чедир акшаны республика бюджетинче кириер.”;

2) Программада:

а) ”Программа хемчеглериниң системазы” III кезекте:

”Сайгарлыкчы ажил-чорудулгага нормативтиг эрге-хоойлу болгаш информация-методиктиг деткимче” деп 1-ги биче кезекте ”республика бюджетинден шупту 240 муң рубльге” деп сөстөрни ”республика бюджетинден шупту 530 муң рубльди, ооң иштинде 2011 чылда — 240 муң рубль, 2012 чылда — 290 муң рубль” деп сөстер-биле солур;

”Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң делгелге-ярмарка ажил-чорудулгазын деткири” деп 2-ги биче кезектин 13-кү абазын дараазында редакция-биле бижир: ”2011-2012 чылдарда бо кезектин хем-

2011-2012 чылдарда "Тыва Республикада биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту хөгжүдери болгаш күрүнеден деткири" республиканың тускай сорулгалыг программасынга капсырылга № 2

2011-2012 чылдарда "Тыва Республикада биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту хөгжүдери болгаш күрүнеден деткири" республиканың тускай сорулгалыг программасының хемчеглеринин даңзызы

Хемчеглериниң ады	Бот-танды-рар хуусаа-зы	Чарыгдалдарның түнү (мун рубль)		Акша-ланды-рыш-кынның дөзү	Экономиктиг беримчези
		шупту	2011 ч.	2012 ч.	
1	2	3	4	5	6
1. Сайгарлыкчы ажил-чорудулгага нормативтиг эрге-хоойлу болгаш информация-методиктиг деткимче					
1.1. Сайгарлыкчы чорукту хөгжүдериңиң айтырыгларының талазы-биле нормативтиг актыларның төлөвилелин ажилдаары	2011-2012чч.	5	-	5	респуб-лика бюджеди
1.2. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге темалыг семинарларны, конференцияларны, бизнестин угла-нышкыны-биле "төгери-к столдарны" организаастаары	2011-2012чч.	80	20	60	респуб-лика бюджеди
1.3. Информация-рекламалыг материалдарны ажилдап кылыры, белет-кээри болгаш парладыры. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң тема-зын, тус черниң бараан бүдүрүкчүлерин деткири-биле массалыг информация чепсектеринге чырыдары	2011-2012чч.	50	25	25	респуб-лика бюджеди
1.4. Тыва Республикада тус черниң бараан бүдүрүкчүлүгүн чылының байырлыг ажыдышкыны (хаашкыны)	2011-2012чч.	295	95	200	респуб-лика бюджеди
1.5. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң даңзын тургузары (ЭВМ ПК "Запросная система ЕГРИП и ЕГРЮЛ" программа про-дуктузун тургузары)	2011-2012чч.	20	20		респуб-лика бюджеди
1.6. Тыва Республикада биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хүнүн база Сайгарлыкчы чоруктуң неделязын организа-стаары, биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң съезди-зин, сайгарлыкчыларга се-минарларны, тус черниң бараан бүдүрүкчүлериниң делгелге-ярмаркаларын эрттирери	2011-2012чч.	80	80		респуб-лика бюджеди
1-ги кезекке шупту		530	240	290	
2. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң делгелге-ярмарка ажил-чорудулгазы					
2.2. Регионнар аразын-га "Содружество", "Тыва-Экспо", "Дүжүт: Алдын күс" деп делгелге-ярмар-каларны организаастаары	2011-2012чч.	200	100	100	респуб-лика бюджеди
2.3. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң ортузун-га "Сайгарлыкчы чорук 2010-2011" республика кон-курузун организаастаары	май 2012 ч.	500	-	500	респуб-лика бюджеди
2-ги кезекке шупту		700	100	600	

1	2	3	4	5	6	7
3. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукка саң-хөө-кредеткимчези						
3.1. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге конкурс үндезини-биле күрүне дет-кимчезин көргүзери, оон иштинде:	2011-2012чч.	900	400	500	респуб-лика бюджеди	Биче болгаш сайгарлыкчы субъектилериниң ге-ярмарка хемчеге киришкен чар-рын эгидип бээр-ның ол угла-ны сонуургалын от
- биче болгаш ортумак сайгарлыкчыларның ре-гион, регионнар аразының делгелге-ярмарка хемчег-леринге киржири-биле хол-башкан чарыгдалдарына субсидияны бээри база "ажыл-агыйжы миссия-ларны" деткири	2011-2012чч.	2000	-	2000	федералдыг бюджет	
- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин электри чет-кизиниң ажил-агыйжының объектинге технологтуг коштунганы дээш субси-диялар	2011-2012чч.	6000	3000	3000	респуб-лика бюджеди	Электри четки коштунганының далдарына субсидияны бээри, респу-бликада мурнады хөгжүд-нүшкыннарын чорудулгазын ул-кынчыдары
- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин деткири - хуузуна бизнесте ажыдып турары-биле холбашкан чарыгдалдарга компенсация кылдыр грантылар	2011-2012чч.	4400	2400	2000	респуб-лика бюджеди	Сайгарлыкчы чоруктуң эгелеп чоруур су-бъектилеринге грант-тыпсыры, оларны нест-төлөвилелини чорудулгазын эг-зында боттандыр-ыры
- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге дериг-херексел, механизмдер, ав-тотранспорт аймаа (чик машинадан аңгыда) при-борлар, аппараттар, агре-гаттар, машиналар, техно-логия дериг-херекселдери садып алырынга лизингини кириштирип дузалаары	2011-2012чч.	7000	2000	5000	респуб-лика бюджеди	Сайгарлыкчы чоруктуң баазырадылга ад-министративтиг суб-ъектилерге үд-дери-херекселдерин техниканы чингел-садып алыры
- Тыва Республиканың Магадылал фондузун (суб-сидия тыпсыры) тургузары	2012 ч.	50000	-	50000	респуб-лика бюджеди	Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге структура органи-зациялардан чээли (саң-хөө курлавы) биле хандыраар а-жыдышкын берип, мурнады-ны укланышкын бизнесте сайзыра-тыры биле кредит бол-гон организацияла-ры саң-хөөзүн хаара-тка тургузары
- Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге кредит орга-низацияларындан алган чээлилериниң хуузуна субсидия бээри	2011 ч.	2360	2360	-	респуб-лика бюджеди	
3-кү кезекке шупту		342260	39760	302500		
оон иштинде:		оон иштинде:	оон иштинде:	оон иштинде:		
ФБ - 271600		ФБ - 29600	ФБ - 242000			
РБ - 70660		РБ - 10160	РБ - 60500			
4. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң инфраструкту-ра хөгжүлдесинге деткимче						
4.1. "Тыва Республика-ның Бизнес-инкубатору" күрүнениң автономнуг ал-бан чериниң ажил-чору-дулгазын деткири	2011-2012чч.	7000	4500	2500	респуб-лика бюджеди	Сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге ко-ммуналдык (юридиктиг, үн-дүрүлүгү) четкизи-тир тургузары, биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин э-гидип деткири
4-кү кезекке шупту		8000	5500	2500		
оон иштинде:		оон иштинде:	оон иштинде:	оон иштинде:		
РБ - 7000, ФБ - 1000		РБ - 4500, ФБ - 1000				
5. "Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң эртем-методиктиг болгаш кадрлар хандырылгазы"						
5.1. Өөредилгениң мас-салыг программаны бот-тандырып, мергежил бед-дери (сайгарлыкчы чорук-туң эгелеп чоруур суб-ъектилеринге кыска хуусаалыг курстар)	2011-2012чч.	340	-	340	респуб-лика бюджеди	Билиг-мергежилди эгелеп, эде өөрени-тир биле холбашкан ө-дүрүлүгү болгаш ортумак сай-гарлыкчы чоруктуң суб-ъектилеринге бээри
5-ки кезекке шупту		340	-	340		

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" база "Шын" солуннарда парлаар.
Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А. ДАМБА-ХУУР

ЭРТЕМ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ЧЫЫНДЫЗЫ

Тыва Республиканың Чазааның Тываның гуманитарлыг чилелдер институтунун аас аал секторунун эргелекчизи, ның эртемниң алдарлыг ажыл-чызы, Россияның социал эртем академиязының чингине келүү, филология эртемнерининг С.М. Орус-оолдун "Шитинген эртем ажылдары" ("Известные научные труды") деп ному 1 чылдың апрель айда чырыкче

орус дылга үнген. "ТР-ның гуманитарлыг эртемнер талазы-биле шинчилелдерге 2011-2012 ч.ч. күрүне деткимчези" деп тускай угланышкынның регион программаның акшаландырышкыны-биле ол парлаттынган. Харысалгалыг редактору — филология эртемнерининг доктору К.А. Бичелдей.

Бо номда тыва аас чогаалының аңгы-аңгы теоретиктиг талаларын: аас чогаалының сөзүглелдерин,

жанрларын, тоолчулар, чыыкчылар болгаш шинчилекчилерин база оон-даа өске талаларын шинчилээринге тураскааткан эртем чүүлдерининг шилиттинген ажылдары кирип турар.

Аас чогаалы база чечен чогаал шинчилээр эртемнерининг тускай эртемниглеринге, дээди сургуул башкыларына болгаш студентилерге тус-тус хуузуңда улаштыр өөскүдүп болур олча-тивыштарны, ажы-

дышкыннарны сөңнеп турар. Тиражи 300 экзemplар, Абакан хоорайда "Журналист" типографиязынга парлаттынган.

Моон-даа тодаргай медээлерни билип алыксаңарза, Тыва Республиканың Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институту-биле харылзажып болур силер. Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 6. 4. e-mail: tigilzdat@mail.ru
ТГШИ-ниң парлалга төвү.

ТАР-ның 90 чылынга

ТӨРЭЭН ЧЕРИНИҢ ТӨЛЕПТИГ КАДРЛАРЫ

Шаанда үжүк-бижик чок Тывага улус ажыл-агыйын хөгжүдери берге турган болбайн канчаар. Ону барымдаалааш, Тыва Арат Республиканың нам-чазаа Москва-биле харылзааны доктаамал тудуп, дилег кирип тургаш, удуртукчу болгаш улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга ажылдаар тускай мергежилдик кадрларны Тывадан дашкаар өөредип чедип алган. Москвага, Ленинградка, Ойрот-Турага (амгы Даг-Алтай) болгаш өске-даа хоорайларже бөлүк-бөлүк оолдар, кыстарны өөредип чорудуп турган. Тыва аныктарга ол үеде Саян артында чоруп, эртем-билиг чедип алыры кончуг берге турган. Ынчалза-даа бергелерни ажып эртип, эки өөренип дооскаш, тускай эртемниң шын-зылгазын холга алгаш, кээп турганнар.

1930 чылдарның күзүнүнде Улан-Удэге тыва студентилер өөренип салбырны органиастаан. Аңаа Тыва Арат Республикадан 200 хире студентилер өөренип дооскан. Ойрот-Турага тыва сургулдар өөренип көдээ ажыл-агыйының тускай школазы база ачылган. Аңаа 1937 чылда 41, 1938 чылда 20 зоотехник база 12 мал эмчизи, 16 агроном дооскаш, төрөөн чуртунга ажылдай бергеннер.

1931-1941 чылдарда тыва национал кадрларның саны улус ажыл-агыйына б катал өскөн. Ажылчын албан-хаакчы эртем-билиг чедип кээп турганнар. Оларга ТАР-ның нам-чазаа чоргаарланып, улуг өөрүшкү-биле хүлээп ап турган. С.К.-Х. Тока 1929 чылда Москвага Чөөн чүк улустарының коммунист-тиг университетин дооскаш келген.

Ойрот-Турага эртем-билиг чедип алган дыка хөй кадрлар Тываның хөгжүлдесинге үнелеп четпес үлүг-хуузуң кириген. Эң ылаңгыя малдың уксаазын экижидер, бүдүрүкчү малдарны өстүрер, продукцияның шынын экижидер болгаш мал ажылдакчыларына таарымчалыг байдалды тургузары дээш, чүнү кылбаан дээрли. Мал ажылының талазы-биле эртемден Илья Дөңгүр-оолович Кызыл-оолдун кылган ажылы утундурбас болгаш көскү черни ээлеп арткан. КУТВ доозукчуларын Сергей Шагжы, Иван Сарыглар, Белчит Ооржак дээш, оон-даа өскелер бистиң "Чыраа-Бажы" совхозка үр чылдарда ак сеткилдиг, үрө-түн-нелдиг ажылдап келген. Онашкан ажылына бердинген, чончу, негел-делиг ажылдап чораан хоочун удуртукчуларның чамдыктарының аттары "XX чүс чылдың алдарлыг кижилери" деп Күрүне номунче кирибей барганы хомуданчыг.

Ынчан КУТВ дооскаш келген кадрларны Тываның кайы булуңунче чорударын үстүкү удуртукчулар билер. Машина-балгат бар эвес, кыштын соогунда аъттыг, чадаг-даа аалдар кезип, хонаттап, ажылын кылып чорааннар. Ойрот-Турага өөрөнгөш келгеннерин аразындан амгы үеде эвээш-ле кижиге арткан боор деп бодаар мен. ТАР-ның тургустунганындан бээр 90 чылы — төөгүлүг болушкун. Ол үеде ажылдап-чурттап чорааннар-биле ужуражып, сактышкын-нарын дыңнаары күзөнчиг.

Оолак КАРА-САЛ,

Чөөн-Хемчик кожуунунун
Чыраа-Бажы сумузу.

«ИДЕГЕЛ»

Чогаалчы Мария Күжүгеттин "Идегел" деп номунда чечен чугаалар, миниатюралар болгаш очулгалар кирген. "Идегел" — чогаалчының бир дугаар үндүрген проза чогаалының ному. Ном бөдүүн номчукчуга аажок билдингир дыл-биле бижиттинген. Бо номну номчуп оорарга, чуртталгада болушкуннарны шыны-биле бижээ. Ынчангаш кижиниң сагыш-сеткилин бирде уярадып-даа кээр, бирде өөртүп-даа кээр.

"Буянның сеткил" деп чечен аа бойдустун бир онзагай үезин өгүскени-биле эгелзэн. Часкы идус кидин-не оттуп, "часкы хүн өлдерин харам чокка чажып" ган магалыг үе. Ол часкы бой-сту номчуп оорарга, шынап-ла, караанга таалап, даамчыргайрган ышкаш сагындырып келир. Чугаа лириктиг маадырның үнээзинден чоруп турар. Ол казы Севил угбайга ужуражып игеш, хөөрежип чорда, оларга уштур дыка аныяк уруг, мыңай аныяк ие коляска идип алган оуп оорар. Чечен чугааның кол адыры Катя-биле таныжылга чаар эгелээр.

Катя ийи олуттуг улуг коляска-ийи өпоялыг. Артында-ла ола-дең, бирээзи — кара, а бирээ — сарыг. Чаптанчыын чүү дээр! Севил угбайның чугаазында Катя-биле ол божудулга бажы-нга таныжып, билчип алганнар. арның-биле кады ийи-үш ажы-дүг Белекмаа Чымбаевна база ня деп аныяк эмчи уруг. Улгадырган херээженнер чаа божаан аяк уругларны чагып, өөредип, ыгаарап турганнар.

Катя биле Соня ол ийи угбай-ның караанга көңүс ийи аңгы лган. Катя шоолуг чүве ытта-с, оожум, томаанныг, даштындан өрге, муңгаргай шырайлыг. Ка — кожуундан келген, башкы ин-тудунун студентизи, бүзүрээ-п, арыг сеткилдиг уруг. Ол меге-оолга дужа бергеш, өөрел-гезин дооспааны хомуданчыг. ынчалза-даа чаптанчыг, чаш төл-г болганы аңаа өөрүнчүг, ол чаа рүттүнген төлүнге дыка ынак. ынап-ла, амыдыралда чүү-даа-ар, кижиге кандыг-даа часты-гы кылып болур деп чүвени гаалчы база мында айтыкан. ыгы үеде аныктарның аразында ындыг чүүлдер кайы көвей, ону ыдыралда ышкаш чижектер дыткап турар.

А Соня — Катяга удурланышкак адыр. Ол Катяга бодаарга, чаа рүттүнген оглундан ойталап, зин эмзирбээр. Оон оглун Катя эргээш, бодунун төлү-биле кай-и эмирип турар. А Соня чүгле дунун даштыкы хевирин каас-арына өй. Соня Катяга-бодаар-улуг ажылдакчы улустун уруу, лен, каас-коя амыдыралга

өөренген. Соня ышкаш уруглар боттарының ажы-төлүн каржызы-биле октаптар. А бичии уруглар бажыңнарында бо хүнде чеже-чеже бичии чаштар бодунун иезин, адазын-даа кара-биле көрбээр, "авай, ачай" деп сөстөрни билбес деп чүвени бодап кээрге, кижиниң чүрээнге аарышкылыг алаар.

Соняның оглундан ойталап каапканын оон ашаа Виктор Еромолаевке улуг эмчи чугаалаан. Катяның кызымаа, ажы-төлге ынаа, алыс черле бүдүштүү Еромолаевти кайгаткан. Бир хүн Катяже ол корзина долу аш-чем, боодал чечек база чагаа кирипкен. Ол чагаазында мын-

берген. Ынчалдыр эки чурттап турда, бичии дүңмазы аарый бээр. Эмчиге ийи ай чыткаш, сегивейн чок апаар. Оглун ажааган соонда Кушкаштын авазы салдынып, ажы-лын каапкаш, араганың аспаанче база катал кире бээр. Зинадан-даа өске эштер база тыпкан. Оларның-биле катчып алгаш, дөрт-беш-даа хонук бажыңга хонмай, арагалал чоруп бээр апарган. Хөөкүй Куш-каш-оол ыглаар дээр, чеже ыг-лаар боор. Өөренип каапкаш кел-геш, бажыңын одал чадап чыткаш, удуй-даа бээр, оттуп кээрге, оду өже берген-даа боор.

Ол өөредилге чылында Куш-каш-оолдун клазын чаа келген аныяк башкы ап алган. Башкының экизин чүү дээр боор! Ол башкы өөреникчилериниң бажыңнарын үргүлчү кезип, оларның чурттап турар байдалын хайгаараар турган. Бир хүн башкызы Кушкаш-оолдун бажыңына чедип келген, ол үеде харын-даа авазы элээр турганына оол канчаар-даа аажок өөрээр. Ээн, соок бажыңга түрөп олура-рының орнунга, Кушкаш-оолга

Бо чечен чугааларда ава кижиниң дугайында теманы чырыткан, амыдыралдың эки болгаш четпес талаларын шыны-биле көргүскөн. Ынчангаш келир чениң авалары ажы-төлүмге ынак, езулуг ие болур мен деп түңнелди оон үндүрер ужуруг деп бодаар мен.

ча деп каан болган:

"Буянның сеткил кижини чай-гаар-ла өрү тыртып эккээр деп чүве бар болгай". Чечен чугааның төнчүзүнде Еромолаев биле Соня дораан чара бадылажып алгаш, Катя ынавайн турда-ла, эмчиден үндүрүп алгаш, ийистер дег оол-дарын азырап, аас-кежиктиг өг-бүлө болганы өөрүнчүг. Ынчангаш кижиге улуска чүгле экини кылып чоруур болза, сеңээ база соң даар-та эки чүүлдер чедип келир.

Дараазында "Чемниң амданы" деп чечен чугааны таныштырайн.

Бо чечен чугаа болза кээрген-чиг. Мында Кушкаш-оол деп бичии оолдун кадыг-берге чуртталгазын автор дыка чечени-биле көргүскөн. Кушкаш-оол билип кээрге-ле, ачазы чок болган. Суур адаа чер-ге бичежек бажыңга авазы, дүңмазы-биле чурттап турганнар. Оолдун авазының адын Кара-Кыс дээр. Ол шоолуг-даа чүве ытта-вас, арай хагдынчак. Кушкаш-оолдун авазы оон мурнунда арага-дары ишпес, бажыңга хөй улус-даа чыгбас турган. Иениң арагаже сундукканы — оон чаңгыскал-чы-зы Зинаның салдары.

Кушкаш-оол бирги класска өөрени бээр, күзүн авазы арага-даа ишпээр. Ажыл тып, ажылдай

школага турары чүс хуу дээр тур-ган. Ынчангаш ол озалдап-даа каар болза, өөренип бар чыдар.

Кыштын кончуг дээр соогунда авазы беш хонук өггө келбээр. Ол үеде Кушкаш-оол аарый берген, бажы аарып, кускузу-даа кээр. Ку-зар дээр, орта аш-чем чиген эвес, куруг ижинден чүү-даа үнмес болган. Ынчаар хилинчектенип чыт-каш, ол удуп калган. Оттуп кээрге, бажыңы доң дош кылдыр сооп калган болган. Ам канчаар, арай деп тургаш, от салып кааш, соок шай пактап алгаш, катал-ла чыдып-кан. Та кайы хире чыткан кижиге, бир дыңнаарга, дыка таныыры үн дыңналып, ону кыйгырып турган. Караан ажыдыпкан көөрге, клазы-ның башкызы Бүрүңмаа Дамбаев-на оон бажын, буттарын чылыдыр тудуп, дүвүрээр турган. Башкызы аңаа эм ижирткеш, шанакка олурткаш, эмчиге чыттырып каан.

Эмчиге чыдырда аңаа кым-даа келбес болган. Бир-ле хүн харын Кушкаш-оолга бир кижиге чедип кел-ген дээр, авазы деп бодааш үнүп кээрге, бажыңы болган. Башкы-зы оолду авазы ышкаш чассыткаш, дүрген сегирин чугаалааш, хап долдур тырыкы далганнар бээр.

Авазы дээр кижиге оглунун эмчи-ден үндүр бижир хүнүнде чедип келген. Кушкаш-оол көөрге, ава-

зының бир холу чок, билээниң орту-зунга чедир кестирип каапкан бол-ган. Соокта бир черге ужуп калгаш, доңуруп алганын оол сөөлүнде билген. Оон соонда-даа авазы орталанмаан, ынчап-ла чоруп тургаш, араганың хайындан амы-тынындан чарылган. Оол ам шуут өскүс калган. «Кижиге — өзер, кидис — шөйлүр». Школаны доозуптарга даайы боор кижиге аалынче дуза-лакчы кылдыр ап алган. Кушкаш-оол амыдыралдың кадыг-бергезин шуптузун шыдажып эрткен, ынчан-гаш амыдырал кандыг амданыгыл деп чүвени ол кончуг эки билер. Шынап-ла, ындыг аар-берге чурт-талганы ол оолдун шыдашканын кижиге кайгаар. Номчуп оргаш, кижиниң чүрээ саргып, карак чажы сыстып келир.

Кушкаш-оолдун амгы чурттал-газын чогаалчы чараш кылдыр төндүргөн. Ол боду ышкаш бөдүүн, ажылгыр, кезээ уругга таварыш-каш, амыдыралга бүзүрели бы-жыккан. Ийи бичии кыстарлыг-даа болган, хуу хой-өшкүлүг, инек-малы арбын чурттап чоруур. Чүгле кезээ, эки сеткилдиг улустун мал-маганы өзүүчү болур деп өгбел-еривистинг чугаалары чөп.

Оолдун амы-тынын ап каан бажыңы ам Кызыл хоорайда, ат-алдарлыг база-ла башкы ажылын кылбышаан. Кушкаш-оолдун бир-ле ыдыктыг күзели бар — башкы-зынга хой чедирип бээр деп.

Кушкаш-оол ол күзелин черле боттандыраар боор деп бодап артым. Бо чечен чугаада сарыыл чок ие кижиге ажы-төлүндөн артык арага аңаа эргим болган, арага деп дайзынның аспаанче киргеш, оглун түредип, чааскаанзырадып, сөө-лүнде барып, өскүс кылдыр артты-рып кааны дыка хомуданчыг. Амыдыралда өлүм-чидим турбайн канчаар, ынчалза-даа ие кижиге ажы-төлү дээр эң-не туруштуг, эң-не быжыг, эң-не сорукутук болур ужу-руг. Кудумчуда "бомж" дижири-вис кижилерни көргөш, Кара-Кысты бодап кээр мен. Чогаалчы бо чечен чугааларда кайызында-даа ава кижиниң дугайында теманы чы-рыткан болгаш амыдыралдың эки болгаш четпес талаларын дыка шы-ны-биле бижип көргүскөн. "Чемниң амданында" баштай бодаарга башкы темазы чырыттыганы ышкаш болур. А херек кырында бо чечен чугаада башкы кижиге база ава-ла болгай. Ол езулуг эриг баарлыг, ие чүректиг болгаш Кушкаш-оолдун амы-тынын алган. Ынчангаш бо чечен чугаа бистиң шилип алган темавыста кирип турар. Бо чечен чугааларны номчааш, уруглар Соня ышкаш болбас, а Катя ышкаш болур мен. Кара-Кыс ышкаш багай, кээргел чок ие, ава черле болбас мен, а башкы эртемниг болзумза, Бүрүңмаа Дамбаевна башкы ышкаш эриг баарлыг болур мен, ажы-төлүмге ынак, езулуг ие болур мен деп бодай бээр чугаажок.

Зоя САМДАН,
тыва дыл болгаш
чогаал башкызы.

ТАР-ның 90 чылынга

«СУГ-БАЖЫ» ТИИЛЭЭН

Конкурстуң киржикчилери төөгүлүг тураскаал чанында.

Танды кожуунуң Суг-Бажы суурга ТАР-ның тургустунганындан бээр 90 чыл болган оюнга тураскааткан республика чергелиг ыры конкурсу болуп эрткен. Конкурса ниитизи-биле 15 композитор киришкен.

Кол шаңналга ук черниң чурттакчызы Седип-оол Кууларның сөзүңге бижээни Сергей Бадырааның «Суг-Бажы» деп ырызы төлөтүг болуп, 20000 рубль-биле шаңнаткан. I–III черлерниң дипломнарын Керттик-оол Данзын, Мergen-оол Нурсат база Наталья Лопсан алганнар. Владимир Серен баштаан шииткекчи бөлүк Томас Монгуштуң, Владимир Серенниң (Седой) болгаш оон-даа өске композиторларның идеялык киришкенин демдеглезен.

Конкурсту организаастап эрттирген Суг-Бажы суурнуң чагыргазы биле Тыва Республиканың композиторларының Чогадыкчы эвилели акша-хөреңги-биле дузалашкан Ш.Б.Кууларга, С.Д.Оюнга, М.С.Сарыг-оолга, Д.Д.Бегзин-оолга болгаш өске-даа дуза катканнарга четтиргенин илередип турарлар. Кочетовчулар хей-аът-биле чүгленгеннер.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

ДЫҢНАДЫГ

Тыва Республиканың муниципалдыг району Сүт-Хөл кожуун чагыргазыңче РФ-тиң хамаатызы Айлана Дуктуг-ооловна Сарыглардан Сүт-Хөл кожуунуң Бора-Тайга суурунун Найырал кудумчузу, бажың №45 деп адреске чурттакчылыг суурларның ажылгаладыг черлеринден ниити шөлү 91,5 дөрбелчин метр чер участогун (шөлдү чижеглеп санаан, чер участогунун хемчээли чер ажылдарының чоруттунган түңнелдери-биле тодараттынар) садыг тудуп алыры-биле 5 (беш) чыл дургузунда арендага бээрин дилээн билдирнишкен кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдирнишкенин Сүт-Хөл кожуун муниципалдыг районунуң чагыргазы хүлээп алып.

«ЭНЕРГОТУДУГ» кызыгаарлаттыг харысалгалыг ниитилел КВАРТИРАЛАРНЫ ТУДУГ КЫЛЫКЧЫЗЫНДАН

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каьттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каьт тууйбу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч. 3 кв.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дөрбелчин метрде өртээ 34 500 рубльден ору Каш базым черде быжыг гаражтар бар.

ОЛ БАЖЫНДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:
тел/факс: (39422) 4-85-29,
8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

Индекс 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редакторнуң хүлээлгезин күөседип турар В.О.КУУЛАР.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91, e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөрөдиге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09 очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 6620. Чагыг 78. Номери парлагже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Чагаалар аразындан

ҮРЕ-ТҮҢНЭЛДИГ
АЖЫЛ-ИЖИ
ДЭЭШ...

Тыва Республиканың алдарлыг, Россия Федерациязының хүндүлүг башкызы, В.В.Путинниң шаңналының эдилекчизи Мария Ивановна Хомушкунуң бистиң Чаа-Хөл ортумак школазында ажылдап чоруурунга чоргаарлары бис. Эртем-билиин уругларга харам чокка өргүп, бүгү чуртталгазын мергежилдинге тураскааткан. Оон бадыйкалынга ТываКУ-нуң филология факультетинин орус дыл, литература салбырын дооскан 16 өөреникчизин адап болур. Олар шупту Тываның аңгы-аңгы булуңнарында ажылдап-чурттап чоруурлар.

Бо чылын мээң уруум Оксана Баазакай эжи Шеңне Чамбал-биле орус дыл башкылары болур күзелин чедип алдылар. Ол дээрже башкызының улуг үлүг-хуузу болур. Ынчангаш башкывыска өөреникчилерин эртем-билигнин делгем оруунче үдеп чоруур буяны дээш четтирдис.

Зоя БААЗАКАЙ.

• Бодалдар дизи

Манап билир кижиге чүү-даа чүве үе-шаанда чедип келир.

Оноре де Бальзак.

Акшалар чамдыкта дыка аар өртектиг болур.

Эмерсон.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң ачавыс Мокур Улууаевич КУУЛАРНЫҢ июл төрүттүнген хүнү. Ачавыс — 4 оолдун 3 кыстың, 10 уйнуку ынак кырган-ачазы, күш-ажылдың хоочуну, Тиилелге чылынга тураскааткан Делегей чергелиг шуулганның алдын медальдың эдилекчизи. Ачавыска төрүттүнген хүн байыр чедирбишаан, дараазында одуругларны тураскаат

68 арт ажыр бажып,
68 хем эштип кежи,
Амыр эвес чуртталганы
Алыс бодун көрүп келдиң.
Уран чүүлге бердинген сен,
Улус шупту сени билер,
Чыраа-Бажы

Култураның ордузун
Чыдын чытпайн,
удуртуп-даа чордун, ачай.
Республикага, кожуунувуска
Сыгыт-хөөмей сайзырадып,
«Сыгырга» аттыг ансамблди
Бир-ле дугаар удурткан сен.

Кремльдер ордузунга
каш д
Чонувуска бараан бол
Кылан, кара сугга
дөмей аял
Кыңгырадыр ары-бил
салып ч
Кырыыр назын чедип
«Кыпсынчыын» деп
бода
Ажы-төлүң,
уйнукутарың ара
Ам-даа хөй чыл чуртта.

Хүндүткел-биле,
өөнүң ишти, уруглары, күдээ
оолдары, кенээттери, уйнуку

Бистиң ачавыс Дүкүл-оол Биче-оолович ОЮН ававыс Кыргызовна-биле (ол ам аравыста чок) 30 ажыг чыл дургузунда С.Тока аттыг совхозтуң Чал-Кежиг салбырының мул малчыннары бооп чорааннар. Ачавыстың төрүттүнген таварыштыр кадыкшылды, узун назынны йөрээвишаан, дараа одуругларны бараалгаттывыс:

Ачы-үре жууун шөөр
Аас-кежин шаңнап берген
Авыралдыг иевис дег
Ачавысты ырлап тур бис.
Уйнукутарың ойнап келир —
Улуг шыктың көгү дег сен.

Уругларың чыгып келир
Улуг оттуң чылыгы дег сен
Аал-өөвүс ожуу болуп,
Ам-даа чуртта, чуртта, ача

Ажы-төлү, уйнукутары

Наркотиктерге удур дем

ӨГ-БҮЛЕ УЛУСКА
ШИИТКЕЛДИ ОНААГАН

Каа-Хем суурнуң чурттакчылары Э. болгаш Д.Монгуш наркотиктер садып-саарып турганынга хырыштыр Тыва Республикада Федералдыг наркохайг эргелели кеземче херээн оттургаш, истелгени чор

Истелге үезинде билдингени болза, Э.Монгуш эрткен чайын Каа-Хем суурнуң чоогунда шөлдөн конопляны чыып, садып-саарынга белеткээш, бодунуң бажыңының верандазынга шала адаанга чажырып алгаш, ону садып-саарар таарымчалыг арганы манап эгелээн.

Күскээр Монгуштуң кадайы бажыңының чоогунга «хакас дугаарларлыг» чик машина турганын эскерип кааш, ону садып турар бе деп сонуургап айтырган. Эт-хөреңгизин садар дивейн турарын машинаның ээзи дыңнаткан соонда, өгбүлениң херээжен ээзи чана берген.

Э.Монгуштуң өчүүн езугаар алырга, өгнүң херээжен ээзи билбээнде, ол демги машинаның ээзи — Хакас Республиканың чурттакчызы Олег-биле ук автомашинаны наркотиктерге орнаар дугайын дугурушкаш, шыгжап алганы наркотиктерин уштуп берипкен. Олег машиназын хөй хемчээлдиг «гашишти» Абаканга чедирип алгаш, дедир эккеп бээр бооп аазаан.

Элээн болганда ол телефоны чыштыр машинаны кышкы дугу чогуңдан эккеп чадап чугаалаарга, Монгуш Абакан боду барып ап алып дээш ка биле кады чорупкан. Хоойлуг дугуржулга кылып турган автомашинаны дамчыдып турар үеде наркополиция ажылдакчылары тудуп хоруг

Истелге доозулган соон ректи Кызыл кожуун суду сай көргөш, Э. Монгушту хөй хем диг наркотиктерни садып-са турганы дээш РФ-тиң Кедекизиниң №228.1 чүүлү кезээн езугаар беш чыл алды хосталгазын казып шииткен. Кадайыңга РФ-тиң Кеземче кодексиниң №174 чүүлүнүн 1 кезээн №30 чүүлүнүн 3 кезээн езугаар саарылдага киришпээнин ба даалап, үүлгедикчи езу-биле с алдыгган этти хоойлужут эдилээр сорулгалыг турганы. 20 муң рубль хемчээлдиг гаалды онааган.

Парлалга алба

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НК «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 301018107000000007 БИК 049304740.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болг массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаа Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 20 чылдың май 14-те эде бүртүккэн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдар редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтыгган саннар болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттар харыылаар.